

Göran Palm sedd genom vers och prosa

- en omvärldsanalys med kommunikativa förtecken

1960-talet.

Att skriva om Göran Palms diktning innebär att gå tillbaka till 1960-talets intensiva poesi- och samhällsdebatt och där försöka tolka det nytänkande och den medvetenhet gentemot samhälle och uttrycksformer, som sedan kom att präglade decenniet.

60-talet kan klyvas på mitten och i dess mitt står Göran Sonnevis Vietnamdikt som en lysande lampa på den skånska slätten. Medvetandet om att 50-talets hastigt påkomna tv-ljus var ett skenljus blev klar synligt i poesin och samhällstillvändheten tog fart.

Bokförlagen började suga upp poeter ur den häftigt uppflammande vänstervågen och studentupproren stod för dörren; hoppet om en ny frihet, ett nytt, friare samhällssystem fanns i tankarna medan Vietnamkriget trappades upp och blev den varböld, som i sin tur gjorde att många medvetna människor började tvivla på efterkrigstidens världsordning.

Tidskriften Rondo och poesidebatten.

Men före den definitiva vändningen mot samhällsengagemang hade poesidebatten varit igång några år. Tidskriften Rondo präglades av nytänkande, språkengagemang och förnyelse. Den bröt mot både den emotionellt laddade privat- och naturpoesin från 50-talet och mot 40-talismens tydliga och otydliga anhopningar av metaforik.

Den "neurospoesi" som Erik Lindegren och Karl Vennberg tyglade i sina diktsamlingar verkade ännu som en belastning för den nytänkande poeten. Det förkrympta språket, den inåtvända destruktiviteten, det kaosladdade, det suggestiva och känslomässigt lösliga, fanns med som ett poetiskt raster långt in på 50-talet: med andra ord - som en diktens språkliga tvångströja.

Det är därför naturligt att Rondoredaktionen 1962 pläderade för en tillnyktring, en balans, en besinning som formulerades på följande sätt:

De nya lyrikerna vänder sig inte till dikten för att betvinga sin oro och sin förvirring, utan för att uppenbara den. De tycks inte uppleva språket som en frihet och en svindel utan som ett många gånger bristfälligt och otillräckligt medel för kommunikation. De skriver om tillvarons vaghet, mångtydighet och

besvärliga villkor på ett sätt som öppnar diktens för många fundamentala frågor.

Kommunikationsvänlig dikt.

Dikten, poesin, var på väg att öppna sig mot andra uttrycksformer. Det innebar att verklighetskontakten blev intensivare, kontaktytorna blev större, friare, öppnare. Göran Palm gör ett inlägg i rondo nr 3, 1964, där han beskriver de olika konstformernas beroende av varandra under rubriken: Poesi är litteratur.

Kanske är det inte överraskande att Baudelaire ligger i botten: Konstarna eftersträvar, om icke att komplettera varandra, så väl att låna varandra nya energier." Denna nya energi tas från tidigare inmutade konstnärliga prestationsområden.

Den nya franska romanen.

"Den nya franska romanen" slår igenom med en slags vetenskaplig berättarmetod, där den undersökande, till synes intriglösa handlingen kartlägger verkligheten. Den absurda teatern söker sig konkretare, enklare och djupare in i verklighetsmönstret; ser bakom de upphängda symbolerna, de traditionella mallarna för seendet.

Filmen stiger ut ur sina stereotypa, traditionella mönster, och gör bilden medveten som konstform. Inom poesin utkristalliseras företeelser som nyenkelhet och konkretism, det vill säga två språkliga uttrycksformer som på sätt och vis polariserar mot varandra.

"Den poesi jag önskar mig måste vara beredd att ge avkall på det lyriska element som vetter just mot bildkonsten och musiken", skriver Palm. Denna önskan kanske är helt riktig. Å andra sidan kan även bilden frånsäga sig lyriska element och musiken kan bli helt olyrisk om den så vill. Men resonemanget visar att Palm under denna tid medvetet strävar efter en avdramatisering, dekonstruktion av språket, med klar avgränsning till romanen, essän – de orena konstarna.

Som jag ser det handlar det i första rummet inte om själva den estetiska modellen, utan om en kommunikativ funktion, som dikten nödvändigtvis måste upprätthålla. Palm uttrycker detta i följande citat:

Vad som gäller för städer borde gälla för dikter: vad de är gjorda för. Säg gärna att husen är vackra, att gatorna bildar ett symmetriskt nät och att minsta skylt fyller sin funktion – utan mänsklig trafik ör de ändå stendöda.

Det är Palms metodönskan att ”den mänskliga trafiken” skall vara till för just människan, den enskilda individen. Att var och en skall kunna se, höra och uppleva poesin som begriplig, som funktionell i den verklighet som finns för ögonen såväl som för handen; att det under 70-talets början växer fram olika centra för poesin spridning är heller ingen överraskning. Denna strävan ligger som ett klart pedagogiskt mönster i Palms kommunikationsvänliga poesi.

Poesins avdramatisering

Det är heller inte överraskande att Göran Palm har fått kämpa sig fram till den avdramatiserade poesi som inleddes med diktsamlingen Hundens besök 1961. Innan dess år fanns en tidsperiod då författaren kämpade med 40-talets traditionella metaforik; den nödvändiga ”tåhävningen”, såsom Palm uttrycker det. ”Tåhävningar” just för att kunna skriva den poesi som var gångbar på förlagen, den poesi, som låg som ett osynligt inbyggt övergripande mål för efterkrigstidens diktare. Palm skriver i ett förord: ”Jag fick min första dikt antagen 1948 och min första diktsamling färdig 1961. Det tog alltså tretton år att förpassa min egen röst den till synes korta vägen ner till orden på papperet”.

De tretton åren kan ses som en lärotid eller som en tid för frigörelse. Det är samma tid som det tar för en ung människa att genomgå grundskola och gymnasium, det vill säga att skolas in i det här samhället för att kunna stå på en godtagbar grund för vidare utbildning på högre nivå. Det är inte överraskande att det tar lika lång tid för en författare att forma ett eget personligt uttryck i språket, och därmed någorlunda kunna undvika epigoneri och opportunism.

Poetiskt uppslagsverk.

Göran Palms samlingsvolym ”**Dikter på vers och prosa**” är en omfattande samling dikter; kanske en alltför stor bok med sina nästan 300 sidor, för att gälla som diktsamling. Men det är på sätt och vis en historisk utgåva, därför att boken kan ses som ett poesihistoriskt dokument.

Boken är indelad i tio avdelningar och inom varje avdelning är dikterna uppställda i tidsföljd allteftersom de tillkommit. Läsaren kan följa författaren från år 1948 till 1976. Det är en sammanfattande presentation av de dikter som varit med i Palms tidigare böcker från **Hundens besök, 1961** och till **En by i Turkiet 1975**.

Här går inte att rekommendera läsaren någon sträckläsning från pärm till pärm, vilket författaren mycket riktigt påpekar i inledningen. Istället är det en bok, som kan fungera som ett poetiskt uppslagsverk.

Bokens färgrika omslag visar hur Göran Palms ”poesibuss”, omskriven i dikten ”Spegelbilden”, fullastad med människor från alla världens hörn, just är på väg in i socialdemokraternas Folkets Hus. Olof Palme hukar sig ut, med förvånat ansiktsuttryck, genom ett betonghusfönster från miljonprojektens dagar. Den nya tiden har anlänt; den internationella bussen parkerar på nyasfalterad gård: den globala verkligheten är här och nu - i den svenska **mitten!**

Men för att författaren skulle kunna se klart i det intensiva efterkrigslyuset så var det tydligen nödvändigt att göra upp med den auktoritära, högstämda diktartidning som efterkrigstidens poeter arbetade i. Förhållandet kommer fram i inledningsdikten, som skriven 1948, uppvisar den starka protesten, den heta vilja att kunna ”såga av” det poetiska 40-talsträdet för att få luft och ljus.

Såg eller yxa?

Palm påpekar i sitt förord att han, då dikten skrivs, ”inköpt en såg för att hugga ner trädet” men nu gjort dikten mer praktisk genom att skriva att han ”inköpt en yxa för att hugga ner trädet. Såg eller yxa? Rötterna lever ändå kvar.

Situationen må vara språklogisk eller ologisk; man kan ju även tänka sig att poeten använder sågen för att symboliskt hugga av ett träd, vilket misslyckas, därför att han är så beroende av det: att hugga innebär ju en kraftfull brytning, att såga en bekvämare metod. Här slutet på dikten ”Till Karl Vennberg”:

*Jag har sett ljuset men ändå inte mött det
Och jag har funnit förklaringen vara att
Jag alltför länge suttit i skuggan
För att riktigt tåla ljuset
Därför funderar jag nu på att hugga ned trädet
Och har för ändamålet inköpt en yxa av bästa fabrikat*

I de inledande **så kallade** satiriska dikterna finns de lätta ironiska iakttagelserna, inte de **hårda** angreppen, utan en hållning som visar ett avståndstagande men samtidigt ett beroende. Kanske är det här samma motsägelsefulla attityd, som i de ”lyriska dikterna” där skräcken inte beskrivs som skräck, utan som en hotande verklighet inpå livet självt:

*Sen kom skräcken
och den hade inte horn
var inte svart eller liknade ett djur
i drömmen, utan den var vit
och liten, knappt synlig.
Nej, den var inte vit
och liten, den var inte lysande
och nästan vacker. Den liknade ingenting.*

Var alltså verklig.

På liknande sätt stiger vanmakten objuden in i det isolerade rummet, där det ombonade och avståndstagande inte har en chans mot den verklighet som plötsligt bjuds, som i tredje avdelningen av dikten ”Nere”:

Vanmakten kommer alltid oanmäld som ett Jehova-vittne. Röjer inte med en min att vi har råkats förut. Struntar blankt i att detta med att varken veta ut eller in är ett för mig sedan länge passerat stadium. Lyssnar inte ett ögonblick på det örat! Kliver bara på och grabbar tag i min grånade tonårskalufs.

Använd de enkla orden!

Mot vanmakten och skräcken, mot det hotande, svåröverskådliga, mot känslan av upplösning och desperation står orden, **det vill säga** poesin. Vi uppmanas av författaren att ta till vara poesin ”när även den bleknar i solen, när även orden bleknar”. Även då finns en räddning i orden, en räddning som i Samuel Becketts anda fullföljer människans möjlighet till liv även i de mest absurda, verklighetsfrämmande omständigheterna.

Tron på det skrivna ordet, tron på poesin blir den ställföreträdande ”religionen”: den formas till en skrivande **kulthandling** istället för en liturgisk akt i kyrklig funktion. Här övertar diktaren prästens roll och Palm blir den officiant **som** står vägledande framför massorna – **den poesiläsande** församlingen. Han predikar:

Använd poesin.

*Också när den bleknar i solen
torr som tång
eller som en snäcka på land
kan den brukas.*

*Släcker man solen
är poesin det som ändå lyser på land.
Gå bara dit eller kalla den till er,
tjänaren som alltid sover lätt,
med ord på läpparna.
Vänta tills orden vaknat.*

Det sociala budskapet.

Palm tror på Jesu ord men inte på kyrkan. Han är den revolutionäre predikanten, som tar aktiv del i världen och ställer sig på de utstötta, de fattigas sida. Palm säger sig i bokens förord redan tidigt ha förlorat sin ”tro” men det måste vara

den icke-kämpande tron – den tro som är till för att upprätthålla den kyrkliga traditionen.

Det medvetna ansvar som hela tiden genomströmmar Palms författarskap är tron på den sociala förpliktelsen, den konsekventa iakttagelsen av ett ekonomiskt förhållande, den klara insikten om evangeliets drivkraft under svåra mänskliga förhållanden, som **till exempel** i dikten ”Jesus, Kyrkan, Slavarna”, där det i slutet heter:

*Men är det inte möjligt att läsa evangelierna på nytt?
Utan att fråga makten först?
Som om han verkade och levde nu, den palestinske juden?*

*Har kyrkorna gått vilse finns timmermannen kvar.
När prästen läser texten i den tredje världens byar,
Då lämnar några genast kyrkan för gerillan.*

Att diktsamlingarna ”**Hundens besök**” och ”**Världen ser dig**” är poetiska förövningar till ”**En orättvis betraktelse**” är tydligt. Men det sociala budskapet nådde inte fram till allmänheten i poesins form vid detta skede under 60-talet.

En orättvis betraktelse.

Poesin ansågs så sent som 1964 som en själens övning, som en abstraktion, som överklighet. Men när tankarna slår ut i prosans form med ”En orättvis betraktelse” så tas det sociala budskapet på allvar.

Boken kom som en medveten kil in i den svenska välfärden 1966. Den förebådade vårt globala uppvaknande, insikten i västerlandets våldtäktshistoria, den visade på det västerländska dåliga samvetet, som länge varit dolt i ett annars genomskinligt glashus.

Uppvaknandet blev också en chock när den amerikanska drömmen visade sig vara falsk, visade sig vara en schizofren djupgående uppdelning i två världar: de fattiga och de rika.

Vi stod plötsligt inför hela kontinenters uppvaknande och krav på frihet, rättvisa och jämlikhet. Vi befann oss delaktiga i människors kamp om makt och mot makt, både i Sverige och i koloniala länder. I ”En orättvis betraktelse” skriver författaren:

Låt oss inte glömma att flertalet intellektuella yrken är socialt aktade och välavlönade, att de i regel rekryteras från de högre samhällsklasserna, och att inte bara diplomater och platschefer utan också mera underordnade ingenjörer och medicinare sällan accepterar u-landstjänster om inte dess medger en

levnadsstandard som får befolkningen på platsen att uppleva främlingarna som herrar. Ute som hemma står de på maktens och det beståendes sida.

Analys av orden - Wittgenstein, Heidegger, Paulus.

Författaren närmar sig inte bara de globalt sociala och ekonomiska orättvisorna, utan belyser några år senare i boken **"Indoktrineringen i Sverige"** vår omedvetenhet om de strukturer som mer eller mindre behärskar samhällsklimat och individ.

Iakttagelserna utformas **bland annat** som en analys av ord, där orden i lika sammanhang direkt avslöjar vilka värderingar som ligger bakom den verklighet de avbildar.

Här finns en osökt anknytning till Ludwig Wittgensteins "Tractatus"; en förbindelse och synsätt nu förenar filosofi och poesi. Språket avbildar världen – namnet betyder föremålet. Den tidige Wittgensteins språkspelsteori bildar grund för den analys av den sociala kontext som Palm granskar både i poesi- och prosaböckerna. Så är **till exempel** fallet i en framställning om "indoktrinering inför rätta":

Ord som "brott", "brottsbalk", "stöld" och "dråp" har en mörk, nästan skräckfylld laddning och associationerna går till fängelser, ligor, förbrytare, laglöshet, storstadsträsk och gangstervärlden. Ord som "förseelser", "författning", "skattesmitning" och "olaga införsel" har en mer idyllisk laddning, trivial eller lustbetonad, och vart associationerna än går – till pedantiska ämbetsmän, snokande skattmasar eller smarta affärsmän – så stannar de i det fria, på samhällets solsida, ty här är det inte fråga om nattsvarta förbrytelser utan om mer eller mindre accepterade, "mänskliga" avvikelser.

Språket blir "varats hus" för att tala med Martin Heideggers terminologi. Det är den byggnad som vi måste lära oss tygla, förverkliga. Det är också Göran Palms "hus"; att kunna använda orden som byggstenar i en klart genomskinlig byggnad, där vi bor med öppna och klara fönster; där vi ser människor som delar av vår egen kropp, där vi möter varann som bröder och systrar.

Här finns den kristna tankegång som Paulus talar om i brevet till Efesierna, där han skriver om "hörnstenen" – den sten varpå allt vilar och på vars stabilitet och essens allt förverkligande om ett nytt hopp och en ny framtid vilar. Det är vårt gemensamma hus, som språket bygger och som kommer att uppenbara det verkliga: den energi som ligger till grund för vårt förverkligande som kärleksfulla människor. Göran **Palm** skriver:

*Tänk er att i åratal betrakta världen som ni vant er,
med egna ögon som het heter,
och så en dag betraktar världen plötsligt er istället.*

En omedelbar upptäckt som påvisar att människans existens är beroende och förbunden med omvärlden; att vi med Heideggers bindestreck kan säga att vi är In-der-Welt-sein. Denna existentiella upptäckt är central i Palms sätt att se och arbeta med verkligheten.

Kärlekens dialektik.

Den jagcentrerade upplevelsen måste på ett eller annat sätt stiga ut ur sig själv för att kunna **ta** rollen av ett inre medvetande och en konsekvent insikt. Jaget är inget slutet system som kan kommunicera egna värderingar, attityder. Jaget måste befrias från skygglappar och murar. Denna befrielseprocess sker genom motsatsernas kamp. I dikten ”Kärlekens dialektik” visar författaren hur två älskande i öppen kamp – i lek och allvar, i hat och intensiv närhet, bygger ”en tredje **kraft**”, **blir** den syntes, som föds ut kampen, beroendeförhållandet.

*Du smeker mina bröst.
Jag ber dig vara rädd om mig.
Men under spelets gång,
Från lek till allvar och tillbaka,
Avlas en tredje kraft, som växer till
För varje gång vi byter roller.
Så föds till slut syntesen.
En ömhet stark som gräs
Slår undan både makt och vanmakt
och kastar oss med heta själar
in i jämlikhetens plötsligt öppna famn.
Kärlek och politik
Har samma namn för denna kraft: vi.*

Dualismen upphävs i kampen – ordet har blivit kött och tagit sin boning ibland oss. Det är syntesen. Den gäller i privatliv såväl som i samhällsliv, där den drivande kärleken genomsyrar det politiska arbetet. ”Synteskärleken” söker inte sitt, den vakar med oss som ett **vi**, där alla isoleringar, barriärer och konflikter kan lösas. Men det är den svåra vägen!

”Vad detta kan myntas falskt!” utropar Palm. ”Livrädda för att sticka av, försmås eller blir stämplade / vågar många av oss aldrig säga jag / innan de säger vi. / Då tappas vi på blod.”

Psykoanalytisk predikan

I avdelningen ”dramatiska dikter” finns den långa och välkända dikten ”Själens furir”. Det är till synes den uppsluppna humorns teknik som kommer till uttryck,

men samtidigt är det den djupa analytiska smärtan som förs fram. Läsaren får en blandning av intryck serverade med en sorts surrealistisk flödesmetod – i den inre monologens spontanitet. Det hela gestaltas som en form av psykoanalys, där överjaget, furiren, i freudiansk anda styr de ofta divergerande impulserna, de disparata uttrycken.

”Själens furir” är den sammansatta människans kaotiska uppenbarelse: den inre komplikationens levnadskluster, som blandar allt av det stora och det lilla, allt mellan existentiell ångest och ytlig studentjargong.

Men här finns också litterära samband. Själens furir påminner mycket om ”Äreminne över psykoanalysen” i K-G Walls version från 1938, vilken Karl-Erik Lagerlöf publicerade i avhandlingen om Den unge Karl Vennberg.

Intressant kan **bland annat** vara att iakttas några formuleringar hämtade från Svenska Kyrkans gudstjänstritual. I ”Äreminne över psykoanalysen” heter det:

*Helig, helig, helig är sexualiteten
Hela jorden är full av dess härlighet.*

Denna psykoanalytiska ”predikan” kan också följas i Själens furir, där Palm dock kommit något längre i ritualen. Han skriver:

*Nu bränns det? NEJ!”O, guds lamm...”
Ännu en officiant gör altaret till sitt.
”O-o-o Guds laamm...”
Dessa förföriskt ljuva lamm
Som ton för ton borttager kyrkans synder...
Det är hög tid att lämna hjorden.*

Så avslutas boken ”Dikter på vers och prosa” med **så kallade** vågräta dikter. Vågräta – förmodligen därför att dikterna söker teckna människor och vill formulera raka, äkta och giltiga relationer.

Personlig substans och global empati.

Kontaktlösheten, som uppenbarar främlingskap, isolering och befäster gängse fördomar, vilar som ett gemensamt tema över dikterna. Främst dikten ”Namnet” påminner om de personliga isoleringar som sker i tiden och i rummet. Att vi ofta låser oss vid en persons namn, **som** något statiskt, abstrakt och kanske oåtkomligt. Vi tillåter oss inte förändring – istället tilltar förstelning, vuxenlivets låsningar och behovet av terapigrupper och personligt fungerande sensitivitetssamtal. Dessa kvalificerade behandlingar blir dock en räddning för ett fåtal.

Att mötas innanför våra namn, att finna en rak kommunikation genom den hårda stresspolerade ytan som omger oss, är **författarens önskan och mål. Det är en stor uppgift** för poesin att finna meningen bakom orden, mellan orden och kanske framför orden – innan de formulerats; liksom i förebyggande syfte formulera den verklighet som finns bakom näthinnan.

Det är i denna riktning som jag finner att Göran Palm strävar. Han har betydligt minskat gapet mellan själen och verkligheten. Han har fört oss in i en medvetenhet som säger oss att poesi är liv med personlig substans och global empati.

Han skriver med insikt, medkänsla och med verklighet för ögonen ”liksom annat förnuftigt folk inom den moderna poesin, som t.ex. Lautrémont, D.H. Lawrence, Birger Sjöberg, Bert Brecht, Henry Parland, William Carlos Williams och Henri Michaux, för att nu nämna några.

Hans-Evert Renérius

Litteratur:

1. Hundens besök
2. Världen ser dig
3. En orättvis betraktelse
4. Indoktrineringen i Sverige
5. Dikter på vers och prosa.